Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Norsk Militært Tidsskrift april 1990

Om mobiliseringen i 1940 Hva gikk galt?

101471

Av oberstløytnant, cand. philol. Anton Olstad

Ordboken definerer å mobilisere som å innkalle, sette på krigsfot. I 1914 hastet det slik for det ressursfattige Tyskland i to-frontkrigen, at man første skulle slå Frankrike i en kraftig venstre sving gjennom Belgia og deretter føre troppene over til østfronten. Avdelingene gikk rett fra mobilisering til krig. Den var erklært.

I dag går det norske forsvar gjennom beredskapsgradene frem til det man kan kalle full mobilisering. I 1940 skjelnet man mellom alminnelig og delvis mobilisering, i henhold til mobiliseringsreglene for landforsvaret av 24. juli 1935.

Det må sees i sammenheng med hærordningen vi fikk i 1930. General Otto Ruge skriver («Felttoget» s 214) bl.a. – Vi siden derav forsøkte vi å få statsmaktene til å forstå hvor tynt det hele ville bli, og det var i den forbindelse at jeg skapte det uttrykk at «ordningen forutsatte en forutseende utenriksledelse». Det var ment ironisk, for å gjøre opmerksom på hvor dårlig krigsberedt landet ville være med et forsvar til 30 millioner. Sitat slutt. Dessverre ble Ruges uttrykk ikke ironisk oppfattet, men det er en annen sak.

Man skjelnet mellom:

Alminnelig mobilisering, d.v.s. full reisning av Hærens vernekraft i samsvar med særbestemmelsene for vedkommende mobiliseringstermin – og delvis mobilisering, d.v.s. hel eller delvis oppsetning på krigsfot av enkelte – spesielt utpekte – staber, avdelinger og festninger.

Innkallingsmåten kunne ved *alminnelig mobilisering være:*

Åpenlys, d.v.s. at alle midler for offentlig kunngjøring ble brukt (kringkasting, post, telegraf, telefon, avertering og plakatoppslag) – det var den hurtigste måte – eller

Stille, d.v.s. at ordren om fremmøte ble sendt i posten til hver mann – det var den langsomste måte.

Ved delvis mobilisering skulle det bare brukes personlige ordrer i posten, med mindre Kommanderende General (KG = hærsjef) ga ordre om også å bruke telefonvarsling for å påskynde mobiliseringen.

Det var bestemmelsene i 1940.

For noen år siden ble det i en Østlandskirke funnet et stort rødt flagg. Hva det hadde vært brukt til eller skulle ha vært brukt til, ble fortalt av Hærmuseet. Det store røde flagget skulle settes ut av gluggene i kirketårnet samtidig som klokkeringing varslet mobilisering. Ved kongelig resolusjon av 12. januar 1899 var det bestemt at slike alarmflagg skulle finnes i alle landers kirker.

Major Einar Sagen skriver i «Noregsveldets undergang og attreising» (s 40) bl.a.: Denne skyldnaden totte bera hardt paa mang ein bra og truskyldig prestemann. Og daa prestane retteleg fekk tenkt seg om, barst det deim berrsynlig fyre, at dei kunde koma til aa gjera so stor ei synd mot Vaar Herre, um dei gav eit fedreland i naud ei liti hjelparhand. Og sist paa var samvitet so saart, at dei for sin sjælefred skuld maatte bera seg undan sin tunge militære skyldnad. Sitat slutt.

Jeg har tatt med dette for å vise forskjellen i tidsånden i 1905 og i tiden opp mot den annen verdenskrig. Når en bestemmelse gir tolkningsmuligheter, vil tolkningen kunne bestemmes av en irrasjonell tidsånd.

Efterpå er det lett å vite hva som burde ha vært gjort. Blar man i historien kan dette være et eksempel. Mordet på det østerriksk-ungarske tronfølgerpar i Serajevo 28. juni utløste den første verdenskrig. Trodde Europas ledende statsmenn at dette ville føre til krig? Den franske president var i Russland. På hjemveien var han i Stockholm 25. juli, mens besøket i Kristiania 27. juli ble avlyst. Wilhelm II var på en av sine kjære turer til Vestlandet, og reiste hjem igjen først 25. juli. Den serbiske generalstabssjef var på badeferie i Østerrike og rakk såvidt hjem igjen. Det østerriksk-ungarske ultimatum til Serbia ble kunngjort 24. juli.

Mandag 27. juli 1914 var de norske militære kommandomyndigheter innkalt til forsvarsministeren og skulle gi forslag til straks-tiltak. Det ble bl.a. truffet alle nødvendige tiltak for mobilisering av hær og marine. En regjeringskonferanse 28. juli drøftet innkalling av nøytralitetsvakt. Den 30. juli ble den første innkalling til Kystartilleriet bestemt. Telegram om Tysklands krigserklæring til Russland 1914 kom til Kristiania lørdag 1. august ved 2300-tiden. Kl 0200 samme natt ble forsterkning av Kystartilleriet bestemt. Søndag kl 1030 ble det holdt regjeringsmøte, på Slottet (fordi Kongen gjerne ville være til stede). Resultat: Søndag middag går det ut ordre om innkalling av resten av Marinen, og festningene ytterligere styrket. Det hele ble formelt bekreftet i statsråd søndag aften. Fjorten timer etterat nyheten om krig var

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Norske soldater på veg til å besette vegsperring, Jevnaker 11. april 1940.

kommet, var alle de nødvendige ordrer gitt.

Jeg skal ikke regne opp de varslene som kom før tyskerne selv ankom den 9. april; det er en lang og vond historie, bl.a. om manglende koordinering ... og kanskje manglende handlekraft og ansvarsmot. For ikke å nevne manglende kjennskap til mobiliseringsreglene og mobiliseringsmekanismen.

Og manglende forståelse av forskjellen på mobilisering, forsvar av nøytraliteten ... og krig.

Ifølge Grunnlovens § 26 er det Kongen som har «.. Ret til at sammenkalde Tropper, begynde Krig til Landets Forsvar og slutte Fred...»

Det var ikke opp til militære sjefer verken å mobilisere eller begynne krig. Oscarsborgs sjef beskjøt og senket Blücher etter en ordre som var gitt for forsvaret av nøytraliteten, under den første verdenskrig. Samme synspunkter lå til grunn for luftvernets aktivitet.

Mobilisering, og krig, besluttes altså av Kongen i statsråd. Da regjeringen natt til 9. april besluttet delvis mobilisering, var ikke Kongen til stede. Men det ble meddelt Kongen ved første anledning.

I en avisdiskusjon med sjefen for Opland Dragonregiment nr. 2, Hamar, skriver tidligere statsminister Johan Nygaardsvold i Aftenposten 30. april 1947, bl.a.: – Hr. oberst Jensen slår fast at mobilisering ikke er ensbetydende med krig. I sin alminnelighet er jeg enig med ham, men en må selvfølgelig se enhver mobilisering i forbindelse med den situasjon og de forhold under hvilke den ble foretatt. den 12. april forelå følgende situasjon: På grunn av tyskerne overfall på Norge ble det besluttet å mobilisere – *ikke for å begynne en krig* (understerkningen gjort av undertegnede) – men for å forsvare oss mot overfallsmakten. Dette var hele Regjeringen enig om, og Stortinget sluttet seg til regjeringen. Sitat slutt.

Den tyske krigserklæring kom først 24. april. Men de tyske troppene var ikke i tvil om at lyktes ikke en ublodig besettelse av Norge, skulle motstanden brytes med militær makt. Vår regjering greide ikke, hverken i radio eller presse, eller gjennom Norsk Telegrambyrå – det hadde vært det enkleste – å fortelle det norske folk at de tyske troppers fremmarsj skulle stanses med norske militære midler.

Kl 0210 natt til 11. april sendte Hamarkringskasteren (Oslokringskasteren var overtatt av tyskerne 9. april ettermiddag) sin første proklamasjon fra Konge og regjering. Ordet krig er overholdet ikke nevnt i den, til tross for at den tyske sendemann etter konferansen på Elverum folkehøyskole hadde fått sitt nei til en regjering Quisling og imøtekommelse av de tyske krav. Allerede under konferansen ved 5-tiden om morgenen 9. april mellom Bräuer og utenriksminister Koht var det klart hva som ville komme om man avslo de tyske krav. Bräuer hadde ifølge Koht (etter krigen) sagt: – Dann wird es Kampf geben, und nichts kann euch retten!

Den 11. april i statsråd om morgenen ble oberst Otto Ruge utnevnt til Kommanderende General etterat Laake var blitt innkalt for å skrive sin avskjedssøknad. Ved 1130-tiden og 1600-tiden ble Elverum bombet, med et forferdende resultat. Ved 1700-tiden var det Nybergsunds tur.

General Ruge skriver i «Felttoget» (s 23): – Jeg ble så om kvelden (Dette er 10. april. Undertegnedes bemerkning.) gledelig overrasket da statsråd Ljungberg ringte til mig at det nu var fattet enstemmig regjeringsbeslutning om å avvise de tyske krav og *ta op striden*. Sitat slutt. (Undertegnedes understrekning).

I oppropet som ble sendt, som det første fra regjeringen, het det til slutt: – Det kan sjå mørkt ut for Noreg i denne stunda, og mykje kan det lukkast for valdsherrane å få øydelagt. Men regjeringa har den visse vona at ei ny og lys framtid skal koma for landet ein gong. Ho manar difor heile det norske folket til at halde fast på den norske fridomsarven i truskap mot dei store tankens som har bori landet fram gjennom hundreåra.

Leve fedrelandet! Leve eit fritt Noreg!

Trygve Lie har (i «Leve eller dø» s 138) imøtegått kritikken om at dette var for svakt å sende ut to døgn etter den tyske overfallet: – Hva visste regjeringen om hvor det norske folk sto kvelden den 10. april? Skulle vi gått i detaljer og gitt anvisning på kamp, sabotasje og andre former for motstand? Hvilke unødige ulykker kunne ikke det ha ført til? Sitat slutt. Ifølge Ruge var Lie av dem som ville ta krigen.

Det må antydes en smule uoverensstemmelse mellom Lies syn og Nygaardsvold slik det kom til uttrykk i Nygaardsvolds avispolemikk med oberst Jensen.

Om Ruges utnevnelse til Kommanderende General sier Undersøkelseskommisjonen av 1945: – Spørsmålet om krig eller ikke krig var nå avgjort og general Ruge kunne derfor i 6-tiden om morgenen 11. april sende ut en ordre om at de tyske angrepet skulle møtes med alle midler og at Oslo skulle kapsles inn så langt fremme som mulig ved etablering av sperringer. Denne ordren gjorde slutt på all usikkerhet. Sitat slutt.

Generalstabssjefen, oberst Hatledal, ringte til Ruge om morgenen den 11, april og ba ham komme til overkommandoen på Rena så snart som

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

mulig. Ruge sier om det («Felttoget» s 25): – Nu var alle mobiliseringsplaner blitt veltet og de fleste mobiliseringsplasser besatt av angriperne, telefon- og telegrafforbindelsen brutt på alle kanter, og man visste meget lite om hvordan stillingen var rundt om landet.

Den første bombingen av Elverum kom etterat Ruge hadde passert. På Terningmoen, som også ble bombet og beskutt, ble to offiserer drept under arbeidet med mobiliseringen.

I Generalstaben, som dengang holdt til i bygningen ved siden av Norges Bank, hadde man fått inn alarmerende meldinger. Blant annet den 5. april fra år sendemann i Berlin. Det inneholdt «forlydender om besettelse av punkter på Norges sydlige kyst...»

Om kvelden samme dag fikk Koht noter overrakt fra den britiske og den ·anske sendemann, om at de to land ıorbeholdt seg rett til å treffe ethvert tiltak for å hindre at Tyskland fikk tilførseler via Norge. En formell oppsigelse av Norges nøytralitetserklæring.

Fredag den 5. april om morgenen gikk generalstabssjefen, oberst Hatledal til forsvarsminister Ljungberg. Han sa at situasjonen var alarmerende og at tiden «var inne til å overveie en alminnelig mobilisering av linjen forsåvidt brigadene angikk.»

Hver Divisjon kunne sette opp en brigade, og ved alminnelig mobilisering noe mer.

Negativt resultat. Til København var det kommet en ilkurér fra Berlin ·ed melding om forestående tysk ·ngrep på Danmark og Sør-Norge. Koht fikk meldingen like etter statsråd. Han ville ikke foreta seg noe på grunnlag av slike rykter. Generalstaben fikk ikke vite noe om den meldingen.

Lørdag morgen den 6. april gikk Hatledal igjen til forsvarsministeren. Nå måtte brigadene i Sør-Norge innkalles. Negativt. Om formiddagen ga Koht en utenrikspolitisk orientering i Stortinget. Meldinger om forestående tysk angrep ble ikke nevnt. Heller ikke notene fra England og Frankrike. 9. april ble en overraskelse.

Den 2. april hadde Hitler gitt den endelige ordre for å sette i gang «Weserübung». Han understreket overraskelsesmomentet. To dager senere, 4. april, var den svenske og den danske militærattasjé i Berlin blitt underrettet, av sjefen for tyskernes »Abwehr», admiral Canaris. Han ble henrettet, sannsynligvis hengt, sammen med blant andre Hans Oster, en annen som også hadde varslet fremmede militærattasjéer om den forestående «Weserübung», 9. april 1940.

En av grunnene til at noe uklare meldinger ble sendt fra Norges representant i Berlin, var at Norge ikke hadde råd til å ha militærattasjé der. En annen var at sendemannens assistent forandret ordlyden. Når dertil kom at de opplysninger man fikk, enten ble lagt til side eller direkte mistolket, fremstår det en meget uklar bakgrunn for beslutningen om mobilisering.

Nøkterne vurderinger er alltid lettere etterpå.

Den minimumsoppsetning hærordningen ga anledning til, var etter sin forutsetning et nøytralitetsvern. Da krigen kom 3. september 1939, ble det ikke satt opp brigader, men som general Høgevold skriver («Hvem sviktet?» s 104): ... satt opp noen klatter, i hovedsaken 1 bataljon i hver landsdel, dog ikke i Trøndelag. I hele Nord-Norge, ble det senere satt opp 2 bataljoner med en avstand mellom dem som fra Oslo til Trondheim, men uten helårsforbindelse og uten jernbane.

Formannen i Militærkomitéen sa i Stortinget 16. september 1939: – Me i militærnemnda meiner at nøytralitetsvernet er satt upp i samsvar med fyresetnaden for herordninga ...

Skremt av forlydender om at russerne, når de var ferdige med krigen i

Morgendagens miljø er våre arbeidsoppgaver idag

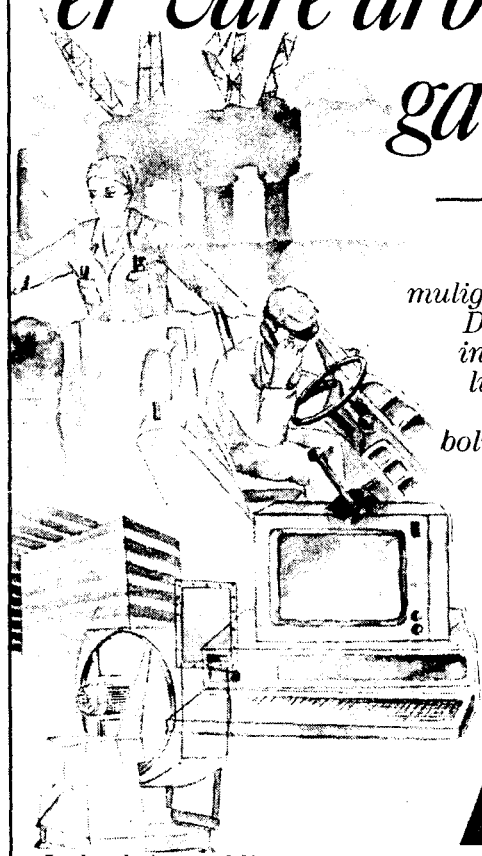

Fremtidens samfunn avhenger av våre muligheter til å skaffe ren luft. Derfor er vi problemløsere innen ventilasjon, gass- og luftrensing – for kontorer, hoteller, sykehus, skoler, boliger, industri og offshore. – Vi har en omfattende eksport og leveranser av anlegg over hele verden. Fra starten i 1932 er det bygget opp en sterk enhet med over 700 medarbeidere og ca. 800 mill. kr. i årlig omsetning.

Ledende innen klima – energi – service og miljøteknikk.

NV
Norsk Viftefabrikk

OLE DEVIKS VEI 10, OSLO 6. TLF. (02) 72 90 00.
OSLO, BERGEN, STAVANGER, TRONDHEIM, TROMSØ, PORSGRUNN, HAMAR, STEINKJER, ÅLESUND, FØRDE, BODØ, HARSTAD.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Finland, ville kreve isfrie fjorder i Finnmark, ble det på nyåret 1940 satt opp en brigade i Nord-Norge.

Koht, Mowinckel, Hambro og Kommanderende Admiral, mente at The Royal Navy var så sterk at et tysk angrep på Norge ikke ville kunne gjennomføres. Det var ren ønsketenkning. Die Luftwaffe var blitt bygget opp, mens Royal Air Force var sakket akterut, noe som spilte rolle i sjøkrigen.

Det er ikke her plass til å gå gjennom alle varsler og overlegninger.

De første fartøyer som skulle brukes i Weserübung var gått ut fra tysk havn natt til 3. april. Og forsyningsskip med Narvik som mål, lå i den havn Sovjet hadde latt tyskerne få bruke i Murnanskfjorden, «Basis Nord».

Mandag 8. april lyktes det generalstabssjefen, oberst Hatledal, å treffe Ljungberg for tredje gang. Han foreslo alminnelig åpenlys mobilisering straks. Om natten hadde britene lagt miner i Vestfjorden. Hatledals minstekrav var at brigadene i Sør-Norge måtte inn.

I det påfølgende møte i Utenrikskomitéen sa Koht at Norge kunne protestere sterkt og alvorlig. Under møtet refererte Hambro en dansk melding om en betydelig tysk flåtestyrke på vei nordover. Etter møtet gikk Laake og Hatledal igjen til forsvarsministeren; fire feltbrigader var det minste som måtte kalles inn. Ljungberg lovet ingen ting.

Det kom varsel fra London om tyske flåtebevegelser mot Narvik.

I Generalstaben kunne man følge de tyske flåtebevegelser forbi Danmark ved meldinger fra den danske admiralstab, fra time til time.

I det lukkede Stortingsmøte om ettermiddagen fikk Ljungberg telefon fra Kristiansand om torpederingen av det tyske troppetransportskipet Rio de Janeiro utenfor Justøy. Tyskerne sa de var på vei til Bergen for å hjelpe nordmennene å kaste ut engelskmennene. Møtets hovedtema var den britiske mineleggingen. Representanten Moseid hadde krevet mobilisering, men Nygaardsvold svarte at han var for gammel til å la seg belære om utenrikspolitikk av representanten Moseid. Representanten Sven Nielsen gikk ut fra at det ble etablert full krigsberedskap.

Da møtet var slutt, fikk Hatledal tak i Ljungberg og spurte for femte gang om det ikke skulle mobiliseres.

Etter Stortingsmøtet 8. april var det møte i regjeringen. Her la Ljungberg frem Generalstabens minimumskrav, mobilisering av de fire feltbrigadene i Sør-Norge. Det ble ikke vedtatt. Oscar Torp foreslo innkalling av infanteriavdelinger i Ostfold. Avgjørelse utsatt til neste dag.

Ljungberg regnet ikke med noen øyeblikkelig aksjon mot Norge.

Om natten fikk Generalstaben melding om at tyske marinefartøyer hadde beskutt Pol III og passert Rauøy og Bolærne i skodde. Generalstabssjefen varslet Ljungberg og innkalte Generalstabens personell.

Statsministeren innkalte regjeringen til møte på Victoria Terrasse. Stortingspresident Hambro satte i gang forberedelsene for å evakuere Konge, kongefamilien, regjeringen og Stortingsrepresentantene. Ingen av de militære sjefer ble innkalt til regjeringskonferansen.

Under regjeringsmøtet kom det inn meldinger fra Oslofjorden, Bergen, Stavanger og Trondheim om det tyske angrep. Til slutt Oscarsborg.

Ved 0300-tiden ba Kommanderende General forsvarsministeren om at man iallfall måtte får lov til å mobilisere de fire brigadene det hadde vært snakk om så lenge. Det ble forelagt regjeringen mens Laake ventet i telefonen, og godtatt. Ljungberg varslet at han skulle komme selv.

Da generalstabssjefen fikk høre det, ble han forskrekket og gjorde Laake oppmerksom på at man umulig kunne gjennomføre en stille mobilisering nå etterat fienden allerede var i landet!

Noe senere kom forsvarsminister Ljungberg, fulgt av forsyningsminister Lie, til Generalstaben. Ljungberg ga da beskjed om at de fire feltbrigadene i Sør-Norge skulle kalles inn. Tryge Lie forteller («Leve eller dø» s 19): – Jeg deltok ikke i samtalen mellom forsvarsministeren og de tilstedeværende offiserer. Jeg så meg rundt og lyttet. Jeg syntes ikke jeg kunne blande meg opp i diskusjonen. På meg virket det nemlig nærmest som en diskusjon, det som fant sted. ....Etter det jeg hørte av diskusjonen, forsto jeg at det hersket uklarhet om regjeringens beslutning om mobilisering, og at det ikke var noe full forståelse mellom Ljungberg og de militære. Jeg hørte uttrykk som «alminnelig» og «delvis» moblisering, «åpenlys» og «stille» mobilisering, «straks» eller «om tre dager» nevnt. Jeg forsto at situasjonen måtte klares opp. Det regjeringen hadde besluttet, var at *flest mulig straks* skulle innkalles og hurtigst mulig settes inn i motstanden mot tyskerne. Sitat slutt.

Trygve Lie forteller videre at da de kom tilbake til regjeringen, ble det fastslått at det var alminnelig mobilisering straks, og at Ljungberg ringte denne beskjeden til Generalstaben.

Undersøkelseskommisjonen av 1945 sier om denne angivelige telefonbeskjeden: – At Ljungberg har gitt den telefonmeddelelsen om alminnelig mobilisering som han hevder å ha gitt etter Bräuers besøk, motsies av den ting at det ikke er mulig å få rede på hvem som har mottatt ordren, skjønt følgende offiserer som var til stede i Generalstaben er spurt: ....(ialt 22)...Samtlige bestrider å ha fått en slik melding, og det foreligger ingen grunn til å tro at ordren ikke var blitt iverksatt om den var mottatt. Kommisjonen anser det ikke tvilsomt at de militære myndigheter var innstilt på og ønsket alminnelig mobilisering.

Major Arne Sunde dro 9. april til Forsvarsdepartementetet for å bli orientert. Ljungberg meddelte at det var gitt ordre om mobilisering av felt-

PÅ FLYTTEFOT

Håkull flytter alt – over alt.
Vi kan tilby flytting, lagring, pakking og assuranse i inn- og utland.

HÅKULL A/S

Kontakt vår flytteavdeling i Sandnes på tlf. (04) 67 73 00 eller et av våre avdelingskontorer.

Hovedkontor: SANDNES

Avdelingskontorer:

Kristiansand S: (042) 23 335 | Oslo: (02) 20 80 20

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

brigadene og at første mobiliseringsdag var 11, april.

Denne samtalen ble referert til Kaptein David Vogt av major Sunde da.

Johan Nygaardsvold skriver i «Norge i krig» (s 23): – Vi møtte alle i Utenriksdepartementet kl 1/2 2 om natten, og der ble da Regjeringen sittende samlet til den lyse morgen og drøfte de tiltak som kunne bli gjort rent militært. Mellom anna ble det vedtatt full mobilisering i første, annen, tredje og fjerde brigade. Sitat slutt. Undersøkelseskommisjonen av 1945: – Endelig foreligger utenriksminister Kohts uttalelse i stortingsmøtet på Hamar 9. april. Koht meddelte her at det var besluttet «full mobilisering i 1., 2., 3. og 4. brigade.» Koht har overfor Kommisjonen forklart at han mente full mobilisering i de distrikter som ligger under 1. – 4. Divisjon. Kommisjonen bemerker at det var en feil av statsrådene ikke å ha satt seg inn i mobiliseringsterminologien på forhånd. Det er akademisk tale, men klar nok.

Oberst O. Munthe-Kaas, senior skrev i Farmand 17. mai 1969 bl.a.: – Muligheten for å kunne slå et tysk angrep tilbake ble forspilt 5. april. Med åpenlys mobiliseringsordre den dag ville man bl.a. ha rukket å få forsvaret av Oslofjorden i orden med frontalsperring av selv fjorden ved fortene Håøy, Måkerøy, Bolærne og Rauøy og med de planmessige 4 infanteribataljoner i sjøforsvarets flanker til hindring av landstigning fra fiendens troppeskip..... I 6. Divisjon tok generalmajor Carl G. Fleischer i mangel av regjeringsordre ansvaret for mobilisering ikke bare av en feltbrigade, men av hele divisjonen. Bortsett fra at Regjeringens ordre om delvis og ville mobilisering med fremmøte på ekserserplassene 11. april ville bli umulig, ville en slik innkalling i beste fall stablet 22 800 på benene. Hadde den derimot 5. april gitt ordre om alminnelig mobilisering ville Hæren hatt ca. 60 000 mann i første omgang til å ta imot tyskerne. Det var kriminelt at regjeringsmedlemmene i 1940 ikke visste forskjell på på mobiliseringsmåtene. Skriver Munthe-Kaas senior. Og er ikke alene om det syn.

Undertegnede har den innvending mot kritikken, at den som først og fremst burde ha belært regjeringen den elementære kunnskap til mobilieringsreglene, var den militære fagmann (skulle være) forsvarsministeren, oberst B. Ljungberg. Da Monsen, pga. sykdom, gikk av som forsvarsminister, og før Ljungberg ble utnevnt i desember 1939, hadde oberst Otto Ruge vært på tale. Men han ble ansett vanskeligere å samarbeide med enn Ljungberg, eller med andre ord, hadde personlige meninger. Ljungbergs rolle i mobiliseringen er et eksempel på at fagstatsråden må ha kunnskaper på sitt fagområde og integritet til å ha og til å hevde sine meninger.

Når man undersøker hvordan regjeringen er kommet på den tanke å innkalle de fire feltbrigadene i Sør-Norge, kommer man til at de fire brigadene var Kommanderende Generals og Generalstabens minimumskrav. Og det er dette general Laake gjentar i telefonen til forsvarsministeren i regjeringsmøtet på Victoria Terrasse ved 3-tiden 9. april, og regjeringen godtar. Kommanderende General er ikke uten skyld eller medansvar.

I Reid/Rolstads «April 1940» forteller Rolstad: – Ca kl 0300 kom han (general Laake) inn på adjutantkontoret og meddelte Rolstad og Nilsen at han nettopp hadde fått Regjeringens bemyndigelse til mobilisere *felt*avdelingene av 1. til 4. Feltbrigade. Han trodde øyensynlig ikke på muligheten av krig, for han sa: «Det kan jo ikke skade å få noe øvelse på de avdelingene også!». Sitat slutt.

Samme natt ble 11. april satt som 1. mobiliseringsdag. Oberst Hatledal hadde på egen hånd føyd til 5. feltbrigade i Trøndelag. Ordrene gikk nå ut fra Generalstaben til Divisjonsstabene.

General Erichsen, 1. Divisjon Halden, hadde 8. april kl 2100 ringt Generaltstaben og spurt etter mobiliseringsordre. Han fikk om natten melding fra 1. Sjøforsvarsdistrikt i Horten om kamper i Oslofjorden. Ved 4–5-tiden kom han i forbindelse med generalstabssjefen og fikk vite at mobiliseringsordre ville komme telegrafisk. General Erichsen sendte da ut ordre om alminnelig mobilisering til sine avdelinger. Da den telegrafiske ordre om delvis mobilisering kom ved 7-tiden, sendte Erichsen ut ny ordre om mobiliseringen, med fremmøtedag 11. april.

General Hvinden-Haug, 2. Divisjon Oslo, ringte kl 2100 8. april, kl 0015 og kl 0415 til generalstabssjefen. Kl 0600 kom ordren. Han underrettet sine regimentssjefer, pr. telefon.

General Liljedahl, 3. Divisjon Kristiansand, hadde allerede 8. april beordret alminnelig mobilisering etterat han hadde fått melding om torpederingen av Rio de Janeiro og fordi han en tid ikke fikk forbindelse med Oslo. Etterat han fikk kontakt med 3. Divisjon i Bergen og fikk vite at Oslo tok det med ro, ga han kontraordre på ordren om alminnelig mobilisering. Da ordren kom fra Generalstaben om morgenen, var det for sent. På grunn av den tyske beskytingen av festningen og Kristiansand, var det ikke mulig å oppfatte ordren i telefonen.

General Steffens, 4. Divisjonen Bergen, sier han fikk ordren om å mobilisere 4. brigade, om morgenen, og på eget initiativ (stabssjefen, kaptein Aa. Prans forslag) satte 1. fremmøtedag til 10. april. Hans hovedproblem for mobiliseringen var at Bergen da var tatt.

General Laurantson, 5. Divisjon Trondheim, ringte til Kommanderende General flere ganger 8. april. Ved 2300-tiden fikk han beskjed om at ordre ikke ville komme før etter regjeringsmøtet neste formiddag. Tyskerne passerte Agdenes festninger kl 0400. Staben forlot Trondheim.

General Fleischer, 6. Divisjonen Harstad, mobiliserte på egen hånd, ved 5- tiden Finnmark og Troms, ved 10-tiden Nordland.

Formelt ble mobiliseringsbeslutningen ikke fattet i statsråd, men i regjeringsmøte. Undersøkelseskommisjonen finner det helt klart at de militære myndigheter, etter pålegg fra forsvarsminiter Ljungberg, har gått til delvis og stille mobilisering av brigadene med første fremmøtedag 11. april. Og at generalstabssjefen har protestert fordi det ikke var tid til det, men at det måtte skje alminnelig mobilisering med fremmøte straks. Undersøkelseskommisjonens konklusjon levner ingen tvil.

Ifølge øyenvitner skal generalstabssjefen ha spurt om forsvarsministeren var gal, når han kunne bestemme noe slikt etter at fienden allerede var i landet.

Terje Baalsrud i Norges Handels- og Sjøfartstidende skrev «En redaktør mobiliserer». Bakgrunnen var at Norsk Telegrambyrå intervjuet Koht på Østbanen før ekstratoget til Hamar gikk kl 0723. I intervjuet, som ble lest opp i Norsk Rikskringskasting hver halvtime etterpå til kl 1250, het det at utenriksministeren sa det var gått ut alminnelig mobiliseringsordre. NTBs

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

ansvarlige ledelse mente at publikum hadde behov for denne nyhet. Lytterne oppfattet dette som at regjeringen hadde bestemt alminnelig mobilisering. Og mange skyndte seg til nærmeste militære etablissement eller ekserserplass. Noen hadde Akershus Festning som fremmøtested, men dit kom tyskerne tidlig på dagen.

Det var først klokken 1730 at tyskerne overtok Kringkastingen. Og Kirke- og undervisningsminister i Nygaardsvolds regjering, Nils Hjelmtveit, har etter krigen utgitt sine opptegnelser i «Veksttid – Vargtid». Han er helt sikker på at regjeringen bestemte at alle militære styrker skulle innkalles og på hurtigst mulige måte.

Undersøkelseskommisjonen har avvist at ordre om alminnelig mobilisering var gitt. Allikevel dukker det stadig opp regjeringsforsvarere.

Professor Skodvin har i en samtale med undertegnede sagt – om jeg ikke helt misforstod ham – at under regjeringsmøtet på Victoria Terrasse hadde Nyggardsvold reist seg, gått rundt bordet til Ljungberg og spurt: – Er dette alt vi har? Og Ljungberg bekreftet det. Hvis det er riktig, er det ille, både for regjeringen og Ljungberg. En forstemmende uvitenhet.

En elev av Skodvin, historikeren Grimnes, skriver i det store verk om Norges krig, i all elskverdighet: – Regjeringens medlemmer mente at de besluttet alminnelig mobilisering. De var imidlertid ukyndige i militær språkbruk. Blant annet av den grunn fikk vedtaket en slik form at de militære måtte oppfatte det som et vedtak om delvis og stille mobilisering. Sitat slutt. Dette tør kunne kalles historieforfalskning. Det var altfor mange vitner som bivånet opptrinnet mellom generalstabssjefen og forsvarsministeren da forsvarsministeren ga ordre om innkalling av 1. til 4. feltbrigade til at Grimnes' ord er riktige. Pent av Grimnes, men ukorrekt.

Regjeringen ved statsministeren hadde ansvaret. Men Kommanderende General Laake er ikke uten skyld.

Etterat Koht var satt utenfor regjeringen i London, skrev han 29. november 1940 et forsvarsskrift som ikke har vært offentliggjort. Der har han bl.a. sagt om regjeringsmøtet på Victoria Terrasse 9. april: – Så drøftet vi spørsmåle om militære tiltak imot mogleg tysk pågang. Fyrst og fremst tala vi da om almen mobilisering. Men forsvarsministeren forklarte for oss at vi etter dei mobiliseringsplanene som galdt, ville det ta tre dagar før avdelingane som skulle bli oppsatt kunne vera i stand..... Derimot sa forsvarsministeren at om vi kalla inn nokre særskilde avdelinger (eg kan ikkje no segja for visst anten det gjaldt Østfold eller Vestfol eller båe to), så kunne det bli sett i verk på dagen. Og sia vi alle hadde det klar for oss at det var best å ha noko i stand så fort som råd var, så var dette vedteki. Sitat slutt.

Med dette utsagnet, misforståelsene til tross, sier utenriksministeren at han ikke kjente mobiliseringsreglene, og at det det ikke kunne være alminnelig mobilisering som ble bestemt av regjeringen.

Østoppland IR5 på Elverum og Opland DR 2 på Hamar, ble etter konferanse med hverandre enige om å regne 10. april som første mobiliseringsdag. Og lensmenn satte opp plakater med det. Også andre avdelinger betraktet 10. april som første mobiliseringsdag.

Men IR 5 er kanskje det eneste regiment som mobiliserte et skyttersamlag, nemlig Solør Skyttersamlag. Ammunisjon fra Norma i Åmotsfors ble hentet ved Lekvatnet 14. april. Ialt møtte det 200 skyttere. Den 12. april ble de sendt puljevis til Terningmoen for å få uniform. De ble først brukt som forsterkning i Sør-Odal. Mange av dem var med under hele felttoget Sør-Norge.

Kristiansandsgeneralens plan om å mobilisere 8. april var interessant. Den hadde passet til festningenes beredskap.

I et brev av 8. april 1987 skriver August A. Butenschön, som var innkalt til nøytralitetsvakt på Håøya, bl.a.: – «Min krig» begynte nemlig allerede kl 1700 den 8. april. Da ble det erklært alarmtilstand. Alle sivile på øya ble evakuert, mobiliseringsplakater satt opp i distriktene omring, og det ankom til og med et par yngre leger som sanitet. På vår forspørsel om hva de hadde her å gjøre, svarte de på legers hyggelige, men kanskje litt lugubre jargon, at de skulle «skrape restene av oss fra fjellet efter bombeangrep». Tilfluktsrom var jo et ukjent begrep på Håøya. Så fikk vi jobben med å hale de tunge granatene på små tresleder fra depotet og opp til de to store «Moses og Aron»-lignende kanoner, som fra åpen stilling skulle forsvare fedrelandet. Hele øya ble derefter mørklagt og blendet.

Selv hadde jeg vakttjeneste fra kl. 2200–2400. ...

Det var altså beskytingen av Pol III og kanonene på Bolærne jeg hørte. Det var et gripende og uforglemmelig syn da jeg noen dager senere så den lille sortbrente og sønderskutte hvalbåt komme innover sundet på vei til Tønsberg, med en presenningdekket kiste på akterdekket, en norsk soldat med opplantet bajonett som vakt og marineflagget på halv stang.....

Så sent som den 7. april kunne tyskerne stanset Weserübung.

Hvis det altså var blitt mobilisert i tide.

General Odd Lindbäck-Larsen skrev i en artikkel i Norsk Militært Tidsskrift nr 5 1966 bl.a.: – Under Münchenkrisen 1938 krevde oberst Ruge politikernes forutsetninger for hærordningen av 1933 oppfylt. Og med forsvarsministerens samtykke sendte han ut mobiliseringsvarsel for hele den norske felthær.

Opprettelsen av et visst nøytralitetsvern i september 1939 var i seg selv et varsel om mulig mobilisering.

Et halvt århundre etter hendelsene burde man kunne drøfte hva som gikk galt og fordele ansvar og skyld etter det. Det har vært undertegnedes hensikt med denne artikkel.

□

VI HAR LEVERT 1 stk. HMF-Marinekran, M-160-TO

MD LD

MEYDAM

Postboks 106 - Damgaarden - 4371 Egersund
Tlf. (04) 49 03 70 - Telefax: (04) 49 13 17 - Telex: 73769 meyda n